ELVİN QƏNBƏRLİ
Naxçıvan Dövlət Universiteti

QLOBAL RƏQABƏT MÜHİTİNDƏ KİÇİK VƏ ORTA BİZNESLƏRİN SOSİAL-İQTİSADİ İNKİŞAFA TÖHFƏLƏRİNİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ

Postindustrial dövrdə biznesin qloballaşması, çoxmillətli müəssisələrin bütün dünyaya yayılması və onların sayının sürətlə artması ilə kiçik və orta müəssisələrin öz iqtisadi mövcudluğunu davam etdirə bilməyəcəyinə dair baxışlar ağırlaşmağa başlamışdır. Lakin bu gün qloballaşmanın yaratdığı şiddətli rəqabət mühitində KOB-lar milli iqtisadiyyatların inkişafı və qorunmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə KOB-lar, xüsusilə yaratdıqları məşğulluq imkanları və çevik strukturları və ətraf mühitdəki dəyişikliklərə sürətli reaksiyası ilə milli iqtisadiyyatların inkişafında və qlobal rəqabətin mənfi təsirlərindən qorunmasında çox təsirli rol oynayır. Bundan əlavə, onların yerli xüsusiyyətləri, məsələn, özgəninkiləşdirmənin qarşısını almaq və orta təbəqəni gücləndirmək kimi funksiyaları KOB-ları sosial əhəmiyyətli edir. Bu tədqiqat qloballaşma prosesində KOB-ların milli-sosial-iqtisadi sistemə verdiyi töhfələri nəzəri çərçivədə üzə çıxarır. Tədqiqat giriş, yarımbaşlıqlar və nəticə hissədən ibarət olmaqla tərtib edilmiş, tədqiqatda KOB-ların fəaliyyəti, onların iqtisadiyyatdakı dinamik rolu, qloballaşma şəraitində onların rolu, həmçinin sosial iqtisadi sistemə təsirləri haqqında araşdırma aparılmışdır.
Açar sözlər: *KOB-lar, qloballaşma, sosial-iqtisadi sistem, məşğulluq, innovasiya, rəqabət*

Giriş

İçində olduğumuz qlobal rəqabət mühitində inkişaf etməkdə olan ölkələrin ən mühüm silahı kiçik və orta sahibkarlıqdır. İqtisadiyyatı son illər sürətlə inkişaf edən ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadi yüksəliş və inkişaf prosesində, xüsusilə əhalinin məşğulluğuna verdiyi töhfə baxımından son dərəcə mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə irimiqyaslı və qlobal rəqabətədavamlı milli müəssisələrin yaradılması üçün dinamik, sabit kiçik və orta sahibkarlıq strukturunun yaradılması qaçılmaz bir zərurət kimi görünür. Rəqabət və iştirakın sosial-iqtisadi sistemin mahiyyəti kimi qəbul edildiyi cəmiyyətlərdə bütövlükdə inzibati sistemin sağlam və sabit işləməsi ilə kiçik və orta sahibkarlığın mövcudluğu və fəaliyyəti arasında güclü qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Kiçik və orta bizneslər iri və yaxud dünya miqyasında müəssisələrin yerinə yetirə bilmədiyi funksiyaları yerinə yetirməklə milli iqtisadiyyatda dinamizmin davamlılığını təmin edirlər. Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığın əhəmiyyəti gündən-günə daha yaxşı başa düşülür, belə ki, onların sənaye sahələrində o cümlədən, ÜDM-də payı artır ki, bu da əhəmiyyətli məşğulluq imkanları yaradır. Bu araşdırmada qloballaşma prosesində bu keyfiyyət və kəmiyyətdə olan müəssisələrin milli iqtisadiyyatdakı dinamik rolu vurğulanacaq və onların sosial sahəyə müsbət təsirləri üzə çıxarılacaqdır.

2. Kiçik və orta biznesin tərifi və xüsusiyyətləri.

Kiçik və orta biznes böyük biznesin miniatürü deyil. Buna görə də kiçik, orta və iri müəssisələr arasındakı fərqlər aydın şəkildə əks etdirilməlidir. Bu gün KOB-lar üçün dəqiq universal tərif yoxdur. Bu anlayışın məzmunu ölkəyə, bölgəyə, mədəniyyətə görə dəyişə bilər [TÜGİAD, 1995, s.1]. Mövzu ilə bağlı istər Azərbaycanda, istərsə də dünyada çoxlu araşdırmalar və nəşrlər olsa da, tək bir kriteriya əsasında tərif vermək mümkün deyil. Dəqiq tərif vermək asan deyil və etibarlı olmaya bilər. Bu səbəbdən hər ölkədə fərqli tariflərə rast gəlinir.

KOB-ları daha çox işçi qüvvəsi ilə işləyən, tez qərar qəbul etmə qabiliyyətinə malik, idarəetmə xərcləri az olan və ucuz istehsal edən iqtisadi müəssisələr kimi müəyyən etmək olar. KOB-lar müstəqil idarəetməyə malik olan və öz bazarlarında hökmranlıq edə bilməyən yerli müəssisələrdir [Burns; Dewhurst 1994, s.2].

İƏİT-in kiçik və orta sənaye sahələri ilə bağlı qəbul etdiyi təsnifatda yalnız müəssisələrdə çalışan işçilərin sayı əsas götürülür. Müvafiq olaraq, 1-4 işçisi olan müəssisələr mikro, 5-19 işçisi olan müəssisələr çox kiçik, 20-99 işçisi olan müəssisələr kiçik, 100-499 işçisi olan müəssisələr orta ölçülü, 500 və daha çox işçisi olan müəssisələr irimiqyaslı müəssisələr hesab olunur (Vinde).1995, 2). Digər tərəfdən, Avropa İttifaqına (Aİ) üzv dövlətlər arasında KOBİ təriflərində birliyi təmin etmək və milli zəmində çaşqınlığın qarşısını almaq üçün Aİ-də ümumi tərif hazırlanmışdır. 8 may 2003-cü il tarixində Brüsseldə Avropa Komissiyası KOB-ların tərifinə dəyişiklikləri təsdiqlədi ki, bu da həm milli KOB-a dəstək proqramlarının müəyyən edilməsində, həm də Aİ miqyasında KOB proqramlarının şərtlərinin müəyyən edilməsində istifadə olunacaq.

3. Kiçik və orta bizneslərin iqtisadiyyatda dinamik rolu.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşma baxımından böyük şirkətlər kiçik şirkətlərdən daha üstün bir vəziyyətə malik olsalar da, bir çox iş sahəsində kiçik biznesin daha yaxşı iqtisadi həll yolu olduğu düşünülür. Bunun səbəbi kiçik biznes sahiblərinin dəyişən bazar şəraitinə tez uyğunlaşmaq çevikliyinə malik olmaları, daha yaradıcı və dinamik insanlar kimi təkbaşına həm menecer, həm də sahibkar rolunu öhdəsinə götürə bilmələri, sosial-iqtisadi mühitə inteqrasiya edə bilmələri və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmalarıdır [Lapin, 1991, s.10]. Böyük Britaniya və ABŞ-da aparılan tədqiqatlar göstərir ki, iqtisadi strukturdakı əsaslı dəyişikliklərin və ya texnoloji restrukturizasiyanın təsiri nəticəsində kiçik müəssisələr iri müəssisələrdən daha çox və aydın yeni iş imkanları yaradır. Müasir qloballaşan dünyada “böyük” və “kiçik” bir-birinin rəqibi deyil, mahiyyətcə bir-birinin tamamlayıcılarıdır [Ekin, 1996, s.70].

Bazar iqtisadiyyatının tam rəqabət şəraitində fəaliyyət göstərməsi üçün kiçik və böyük biznesin iqtisadiyyatda birgə iştirak etməsi zəruridir. Kiçik müəssisələr istehlakçıya optimal təchizat təklif etməyə çalışsalar da, onların istehsalı müxtəlif və istəyə bağlı olduğu üçün istehlakçını daha çox qane edir.

KOB-lar, əsasən, iqtisadiyyatın üç sahəsində “açar” rolu oynayır.

- Məşğulluq;
- Transformasiya;
- İnkişaf.

3.1. Məşğulluq.

Qısa müddətdə məşğulluq üçün ən yaxşı potensial kiçik biznesdir. KOB-ların əhəmiyyəti gündən-günə daha çox dərk olunur, onların cəmiyyətdə sayı sürətlə artır, məşğulluqda payı artır. Çünki KOB-lar işçilərin böyük bir hissəsini işə götürmək qabiliyyətinə malikdir ki, onlara göstərilən maraq buna paralel olaraq artır. Çünki KOB-lar iqtisadi inkişafın mühərriki kimi rifah və yeni iş yerləri yaradır. Gənc əhalinin məşğulluq probleminin həllini tapmaq üçün onlar kiçik müəssisələrdə hazırlanmalı və bunun üçün ilk növbədə kiçik müəssisələr həm istehsalı, həm də təhsili təmin edə biləcək şəkildə təşkil edilməlidir. Təhsildə transferin baş verməsi üçün kiçik, orta və böyük biznes menecerləri ilə hökumət və təhsil müəssisələrinin nümayəndələri arasında əməkdaşlıq zəruri hesab olunur. Bundan əlavə, peşə və texniki təhsil müəssisələrinin genişləndirilməsi həm KOB-ların ixtisaslı kadr tapmaq probleminin həllinə, həm də sahibkarlığın stimullaşdırılmasına mühüm töhfə verəcək.

3.2. Transformasiya.

Sənaye inqilabının əvvəlindən 1970-ci illərə qədər dünyada sənayeləşmə prosesində böyük biznes baxışı üstünlük təşkil etsə də, dünya iqtisadiyyatında və ekoloji şəraitdə baş verən sürətli dəyişikliklər bu baxımdan imtinaya səbəb oldu. Kiçik və orta bizneslər istehlakçı seçimlərinə daha çevik yanaşdıqları, yeniliklərə daha çox meyilli olduqları və işçiləri ilə daha sıx əlaqə qurduqları üçün dəyişikliklərə tez uyğunlaşa və iqtisadiyyata canlılıq gətirə bilirlər [Bağrıaçık, 1991, s.139]. Kiçik və

orta bizneslər innovasiya imkanları sayəsində iqtisadi dəyişikliklərin təmin edilməsində və gələcək bazar ehtiyaclarının ödənilməsində əsas mənbə rolunu oynayırlar [TESK, 1988, s.14]. Xüsusilə son 10 ildə zəngin ənənələrə malik iri şirkətlərin dağılması, mərkəzdən uzaqlaşması, çeviklik meyli, manevr və dəyişmə qabiliyyətinin artması bazardakı böhranları həll etmək üçün KOB-lara marağı daha da artırıb [Ekin, 1996, s.70].

3.3 İnkişaf.

Müəssisələrin müxtəlif yollarla üzləşdiyi böhranlar yeni ideyaları sınamaq riskini götürməyi tələb edir [Mattar, 1992, s.100]. KOB-ların bu innovasiya potensialı onların yeni ehtiyacları ödəmək və yeni bazarlar açmaq qabiliyyətləri ilə birləşdirildikdə, onlar inkişaf üçün çox vacib gücə çevrilirlər. Kiçik bizneslər sahibkarlıq sərbəstliyi ilə yanaşı, sahibkarlıq qabiliyyəti və asanlıqla uyğunlaşma qabiliyyəti sayəsində texnoloji inkişafları izləyir və müəyyən mənada yeniliklərin sınaqdan keçirildiyi laboratoriya rolunu oynayır. Çevik strukturları sayəsində böyük texnoloji sıçrayışlarda, yeni texnologiyaya keçiddə, cəmiyyətdə tələblərin dəyişməsi nəticəsində yaranan problemlərin həllində, böyük iqtisadi depressiya dövründə böhranların aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayırlar.

Bütün əhəmiyyətinə baxmayaraq, KOB-lar həm dünyada, həm də ölkəmizdə bir çox problemlərlə üzləşirlər. İqtisadiyyata istənilən dinamizmi gətirmək üçün KOB-lar rasional inkişaf etməlidir.

4. KOB-ların Sosial Sistemə töhfələri.

Keçmişdə kiçik və orta biznes modernləşmə və inkişafa maneə hesab olunurdu [Berger, 1981, s.71-89]. Bununla belə, müxtəliflik və davamlı inkişafda birliyə önəm verən post-sənaye sosial nizamı şəraitində kiçik və orta sahibkarlıq sosial modernləşməyə və iqtisadi inkişafa nail olmaqda hərəkətverici və müsbət qüvvəyə çevrilib. Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlıq fenomeni sosial, iqtisadi ölçülərdə əhəmiyyət qazanmışdır. Bundan əlavə, kiçik müəssisələr daha böyüyə bilməyən və ya inteqrasiya oluna bilməyən, ictimai stimullara ehtiyacı olan, yenilik edə bilməyən və ənənəvi üsullarla işləyə bilməyən təşkilatlar deyil.

İqtisadi kontekstdə əhəmiyyətini inkar etmək mümkün olmayan kiçik və orta sahibkarlıq sosial-siyasi aspektlərdə də səmərəli funksiyalar yerinə yetirir. Bu müəssisələrin əhəmiyyəti məşğulluğa sosial töhfəsi, orta sinif xarakteri və sosial keçidi asanlaşdıran dinamik quruluşu ilə geniş şəkildə qəbul edilir və sosiologiyada orta sinif nəzəriyyəsinin əsas elementlərindən birini təşkil edir. Siyasi baxımdan kiçik və orta sahibkarlıq sabitliyin təminatı və demokratiyanın təminatı kimi qəbul edilir [Müftüoğlu, 1991, s.33]. Daim struktur transformasiyaya uğrayan milli iqtisadiyyatda dinamizmin mənbəyi kiçik və orta sahibkarlıqdır. Bununla belə, Müftüoğlunun qeyd etdiyi kimi, bu qiymətləndirmə xüsusi olaraq fərdi müəssisələr üçün keçərli deyil və böyüməyə meyilli kiçik bizneslər xüsusilə təşviq edilməlidir. Bu kontekstdə dövlət stimullarını ayaq üstə dura bilməyən kiçik müəssisələrə yönəltməkdənsə, artım potensialı və meyli göstərən kiçik biznesə yönəltmək daha məntiqli olardı.

5. Nəticə

Araşdırmamızın göstərdiyi kimi, kiçik və orta sahibkarlıq ümumilikdə istehsalın, xüsusilə sənayeləşmənin və kommersiya dinamizminin ölkə daxilində yayılmasında mühüm əhəmiyyət

kəsb edir. Bundan əlavə, gəlir spektri daxilində balans elementini gücləndirən, fərdi sahibkarlıq meyillərinin və səylərinin yaranmasında rol oynayan, məşğulluğu artıran xarakter daşıyan həm sosial, həm də iqtisadi sabitliyin elementi olan təşkilatlar da kiçik və orta sahibkarlıq subyektləridir. Kiçik və orta biznesin əhəmiyyətini vurğulamaq heç vaxt qlobal biznesin əhəmiyyətini inkar etmək demək deyil. Uzunmüddətli perspektivdə kiçik və orta müəssisələr iri müəssisələrin giriş və aralıq məhsullarının istehsalçılarına çevrilirlər. Başqa sözlə desək, biliyə əsaslanan təşkilatların üstünlük təşkil etdiyi və bundan sonra da üstünlük təşkil edəcəyi qlobal bilik iqtisadiyyatında iri, orta və kiçik biznes bir-birinə zidd qüvvələr kimi qəbul edilmir, hətta onlar sosial-iqtisadi sistemi səmərəli şəkildə idarə edirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Bağrıaçık A. (1991); “Başka Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak Türkiye’de Küçük ve Orta Boy Firmalar” Uluslararası Sempozyum, İSO Araştırma Dairesi Yayını No: 1991/5
2. Berger S. (1981), “The Uses of the Traditional Sector in Italy: Why Declining Classes Survive”, The Petite Bourgeoisie: Comparative Studies of the Uneasy Stratum, (Ed., F. Bechhofer and B. Elliot), London
3. Burns P. & J.Dewhurst (1994), Small Business and Entrepreneurship, London: The Macmillan Press Ltd
4. Ekin N. (1996), Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Rekabet Gücüne Sosyal Boyutlu Bir Yaklaşım), İstanbul: İTO Yayın No: 1996-32
5. Lapin D.C. (1991), İtalyada Küçük Sanayi ve Gelişimi: Dünyanın Beşinci Büyük Sanayi Ülkesinin Tecrübeleri, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İletmelerinin Sorunları, Uluslararası Sempozyum, İSO Araştırma Dairesi Yayın No: 1991/5, 17 Mayıs
6. Mattar E.P. (1994), Yeni Fikirler Nasıl Ortaya Çıkar? (Çeviren: Ahmet Emirdar) Derleyen: M. Özel, Stratejik Yönetim
7. Müftüoğlu T. (1991), Türkiye’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, (Sorunlar & Öneriler), Ankara: Sistem Matbaası, II. Baskı
8. Telman T.(2000) Krizli Kredilerde Kurtarma Modeli, TÜGİAD Elegans, Nisan Sayısı, www.elegans.com.tr/49
9. TESK (1998), Avrupa Topluluğuna Giriş Aşamasında Türk Küçük İşletmelerinin Durumu, Karşılaşacakları Sorunlar ve Çözüm Yolları, Ankara: TESK Yayınları, No: 11
10. Vinde V.P. (1995), General Introduction to Environment for SMEs, OECD Publications

SUMMARY

Elvin Qanbarli

ASSESSMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT CONTRIBUTIONS OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN GLOBAL COMPETITIVE ENVIRONMENT

In the post-industrial era, with the globalization of business, the spread of multinational enterprises all over the world and their rapid increase in their number, the view that small and medium-sized enterprises cannot continue their economic existence has begun to worsen. However, in today's fiercely competitive environment created by globalization, SMEs play an important role in the development and protection of national economies. In developing countries like Azerbaijan, SMEs play a very effective role in the development of national economies and protection from the negative effects of global competition, especially with the employment opportunities and flexible structures they create and their quick response to changes in the environment. In addition, their local characteristics, such as their functions to prevent expropriation and strengthen the middle class, make SMEs socially important. This study reveals the contributions of SMEs to the national-social-economic system in the process of globalization in a theoretical framework. The study is composed of an introduction, sub-headings and a conclusion part, the activity of SMEs, their dynamic role in the economy, their role in globalization conditions, as well as their effects on the social economic system were investigated in the study.

Key words: *SMEs, globalization, socio-economic system, employment, innovation, competition*

РЕЗЮМЕ

Элвин Канбарлы

ОЦЕНКА ВКЛАДА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ В ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЕ

В постиндустриальную эпоху, с глобализацией бизнеса, распространением транснациональных предприятий по всему миру и быстрым увеличением их количества, начало ухудшаться мнение о том, что малые и средние предприятия не могут продолжать свое экономическое существование. Однако в сегодняшней жесткой конкурентной среде, созданной глобализацией, МСП играют важную роль в развитии и защите национальных экономик. В развивающихся странах, таких как Азербайджан, МСП играют очень эффективную роль в развитии национальной экономики и защите от негативных последствий глобальной конкуренции, особенно благодаря возможностям трудоустройства и гибким структурам, которые они создают, а также их быстрой реакции на изменения в окружающей среде. Кроме того, их местные особенности, такие как функции по предотвращению экспроприации и укреплению среднего класса, делают МСП социально значимыми. Это исследование раскрывает вклад МСП в национально-социально-экономическую систему в процессе глобализации в теоретической основе. Исследование состоит из введения, подзаголовков и заключительной части. В исследовании исследована деятельность МСП, их динамическая роль в экономике, их роль в условиях глобализации, а также их влияние на социально-экономическую систему.

Ключевые слова: *МСП, глобализация, социально-экономическая система, занятость, инновации, конкуренция*